

Л. О. Петриченко
Комунальний заклад
«Харківська-гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДОПОМОГИ СТУДЕНТАМ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Автором здійснено поглиблене вивчення з психолого-педагогічних позицій процесу індивідуальної консультативної допомоги студентам під час навчання. Поглиблене дослідження двох основних видів індивідуального консультування студентів у ВНЗ – психотерапевтичного та власне педагогічного – дало автору підстави для визначення низки прогресивних психолого-педагогічних технологій, застосування яких є доречним у ході індивідуального консультування студентів (технологія виявлення уваги; технологія перефразування; технологія стимулювання висловлювань; а також: техніки «Я – звернення», «Ми – підхід», чотирьохступенева формула прохання тощо).

Ключові слова: *індивідуальне консультування студентів, психотерапевтичне та педагогічне консультування, комунікативні вимоги до викладачів ВНЗ, технології індивідуального консультування студентів.*

Постановка проблеми. Сьогодні відбувається сталий процес демократизації суспільних відносин, що закономірно сприяє розвиткові в людини почуття власної гідності й чутливості у ставленні до інших людей. У зв'язку з цим великого значення набуває індивідуалізація процесу навчальної діяльності студентів у ВНЗ, персоніфікація педагогічного впливу викладачів на особистість кожного студента. Ураховуючи вищесказане, слід вказати на потребу в підвищенні якості суб'єкт-суб'єктного педагогічного спілкування в освітньому процесі сучасного ВНЗ, зокрема шляхом удосконалення індивідуальної консультативної допомоги студентам.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми вищої школи розроблялися у працях учених С. Архангельського, Б. Бім-Бада, Б. Гершунського, В. Давидова, В. Загвязинського, М. Кларіна, В. Краєвського, І. Лернера, Б. Лихачова, Н. Нікандрова, А. Петровського, П. Підкасистого, В. Сластьоніна та ін. Перспективні підходи до організації освітнього процесу розглянуто в дослідженнях О. Асмолова, В. Беспалько, А. Вербицького, М. Кагана, С. Кондратьєва, А. Реана, А. Хуторського та ін.

У працях учених (К. Абульханова-Славська, Н. Бочкіна, Б. Братусь, І. Зимня, В. Ільїн, Г. Ковальов, І. Кон, А. Мудрик, В. Слободчиков, І. Якіманська та ін.) наголошується, що основою оновлення системи освіти виступає особистісний підхід, у межах якого проголошено необхідність урахування індивідуальних інтересів та особистісних потреб студентів у процесі навчання.

Мета статті – поглиблене вивчення з психолого-педагогічних позицій процесу індивідуальної консультативної допомоги студентам під час

навчання; визначення низки прогресивних психолого-педагогічних технологій, застосування яких є доречним у ході такого консультування.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, синтез, узагальнення, систематизація основних понять.

Виклад основного матеріалу. Індивідуальне педагогічне консультування студентів у ВНЗ набуває у зв'язку з демократизацією та гуманізацією суспільства все більшого значення й перспектив, що фактично знаменує новий етап у забезпеченні психологічного комфорту особистості у процесі навчання, тобто більш високої якості життя людини. У цьому руслі підкреслимо, наскільки важливим для молодшої людини, яка навчається у ВНЗ, є емпатійне (розуміюче) індивідуальне спілкування з викладачами й кураторами, можливість поділитися власними проблемами, отримати пораду та співчуття.

Аналізуючи праці дослідників [1; 3; 6; 7] відзначимо, що педагогічному спілкуванню, у межах якого здійснюється пошук технологій індивідуальної консультативної допомоги студентам у процесі навчання, притаманні:

- інформаційна функція, яка полягає в інформуванні об'єктів педагогічної допомоги про шляхи й засоби вирішення тих проблем, з якими вони звертаються до викладачів;

- психологічна функція – допомога студентам різноманітними психологічними засобами, що забезпечує їх гармонізацію душевного стану, набуття впевненості у своїх знаннях, відчуження ситуації успіху в навчанні;

- виховна функція, що передбачає здійснення виховного впливу в процесі консультативної роботи педагога з молоддю;

- навчальна функція, яка забезпечує збагачення та доповнення знань студентів у ході консультативної роботи викладачів;

- організаційна функція – передбачає прийняття необхідних організаційних рішень і координацію зусиль усіх суб'єктів освітньої діяльності, а також об'єктів педагогічної допомоги.

Відповідно до вищезазначених функцій існують і окремі види спілкування викладачів ВНЗ зі студентами: інформаційне, психотерапевтичне, власне педагогічне, організаційне. Кожне з них має свої закономірності й особливості. Найбільш складним, специфічним і професійно спрямованим є психотерапевтичне та власне педагогічне спілкування. Ці види спілкування потребують не лише добре розвиненої загальної комунікабельності викладача, а й наявності в нього сучасних наукових знань, переконань і відпрацьованих навичок. Вважаємо за доцільне зупинитися детально на цих двох видах індивідуального спілкування в системі «викладач-студент».

Психотерапевтичне спілкування є для педагогів, особливо для кураторів студентських груп, найбільш важливим за його обсягом та ефективністю в консультативній допомозі студентам. Це пояснюється

тим, що значне місце в педагогічній діяльності кураторів займають такі ніби додаткові види індивідуального консультування, як: консультування батьків студентів з приводу виховання дітей, студентського подружжя – з проблем побудови стосунків між ними й розподілу сімейних обов'язків, молоді – з приводу конфліктів із батьками, труднощів міжособистісного спілкування та побудови позитивної «Я-концепції» тощо. Таке консультування є фактично психологічною та, навіть іноді, психотерапевтичною діяльністю. Воно є різновидом індивідуальної консультативної роботи, яка безпосередньо спрямована на вирішення педагогічних проблем студентів і на покращання їх психологічного стану.

Таким чином, викладач-консультант, по-перше, виконує функції уважного, розуміючого та співчуваючого співрозмовника, по-друге, допомагає вирішенню тієї проблеми, з якою звернувся студент. Це може бути проблема поведінки або емоційного стану, коли викладач допомагає порадою чи спрямовує студента на консультацію до психолога ВНЗ; може бути й питання, вирішення якого потребує участі юриста, лікаря або інших соціально-педагогічних служб.

Персоніфіковане спілкування покликане сприяти зменшенню психологічного дискомфорту студента в період адаптації, забезпечити індивідуальну підготовку до сесії, психолого-педагогічну допомогу та підтримку в несприятливих життєвих обставинах тощо. Технологія проведення такого індивідуального консультування студента полягає у використанні викладачем або куратором-консультантом певної тактики спілкування [7, 524–526], яка передбачає необхідні послідовні етапи вирішення проблеми студента. Це, по-перше, етап створення сприятливих обставин для спілкування, який включає такі компоненти: зняття побоювань студентів принизити себе в очах викладача або групи; подолання недовіри студента до викладача або куратора; вияв з боку викладача емпатії до студента, підтримка й позитивна оцінка його особистості.

Етап вивчення проблеми студента передбачає знайомство викладача з особистістю студента, оцінку рівня його знань, досвіду, ситуації, у якій він перебуває. Основними компонентами оцінки є: причини та характер проблеми студента, наприклад, несформовані навчальні мотиви або звички поведінки, неадекватна самооцінка, недостатність ініціативи, невідповідність рівня домагання власним можливостям, невірний вибір тактики поведінки тощо; готовність студента співпрацювати з консультантом; здатність долати труднощі, наявність відповідних ресурсів; обставини життя студента, умови навчання, роль інших учасників ситуації; можливість надання допомоги силами викладача. Наступними етапами виступають: етап формулювання цілей, завдань і створення програми індивідуальної допомоги студенту; етап виконання програми допомоги, яка здійснюється самим викладачем або

куратором або, у разі потреби, реалізується із залученням інших суб'єктів освітнього процесу ВНЗ; етап оцінки результатів.

Консультативне педагогічне спілкування в освітньому процесі ВНЗ відбувається в різних обставинах і ситуаціях, маючи, проте, універсальні закономірності й типові прояви, що пов'язані зі сталими особливостями навчального процесу й індивідуальними пізнавальними потребами студентів.

Головною проблемою педагогічного спілкування є те, що традиційна технологія його реалізації – інструктування, пред'явлення вимог, накази, зауваження, роз'яснення, перестороги – породжує в суб'єктів освітнього процесу установку переважно на директивний стиль спілкування, за якого важко утриматись у межах поміркованості, ввічливості й тактовності. Хоча відомо, що оптимальний вплив на особистість здійснюється за умови використання принципово іншого стилю, у якому переважає теплота, уважність, прагнення зрозуміти, стриманість у застосуванні негативних санкцій та переважне застосування методу заохочення.

У науковій літературі визначено вимоги до суб'єкта комунікативної дії, які забезпечують продуктивну взаємодію та прогнозовані результати, зокрема й у процесі індивідуального консультування студентів у педагогічному процесі ВНЗ. Серед таких вимог:

- стриманість і врівноваженість, що передбачає сформованість у викладача вмінь володіти собою, керувати своїми емоціями й організувати комфортне, спокійне авторитетне спілкування, без напруженості та психологічного тиску;
- доброзичливість, приватність у спілкуванні зі студентами;
- повага до співрозмовника у процесі спілкування, шанобливе ставлення до нього, визнання гідності студента, важливості його думки;
- довіра, відкритість до спілкування зі студентами, постійна готовність надати їм увагу;
- оптимізм, який ґрунтується на соціальному світосприйнятті;
- внутрішня енергія, упевненість у собі, які поєднуються з високим рівнем контролю, справедливості у переконаннях, організаторські вміння;
- педагогічний такт, який підказує фахівцю найбільш делікатну лінію поведінки з урахуванням психологічного стану студента;
- розвинена педагогічна рефлексія [4, 105].

Відзначимо, що однією з важливих вимог до викладача як суб'єкта комунікативної дії виступає також здатність до емпатійного спілкування.

Обґрунтовуючи технології індивідуальної консультативної допомоги студентам у процесі навчання, необхідно підкреслити, що емпатійне спілкування є однією з вирішальних умов ефективної педагогічної діяльності педагога ВНЗ.

У науковій літературі визначають емоційну складову емпатії (Т. Гаврилова, А. Меграбян, Р. Лазарус, Б. Лазарус, Т. Пашукова,

Л. Стрелкова, І. Юсупов та інші), а також її когнітивну та поведінкову складові (О. Бодальов, Р. Раймонд, Е. Климов, М. Муканов, Р. Селиванова, Т. Шибутані). Вчені (Г. Михальченко, В. Лабунська, Н. Обозов, А. Панкін, О. Петровський, К. Платонов та інші) розглядають емпатію у єдності трьох зазначених складових. Спираючись на аналіз праць дослідників проблем розвитку емпатії особистості (Л. Стрелкова, І. Юсупов [10; 11]) та професійної емпатії педагогів (Л. Малицкая, Т. Василішина [2; 5]), схарактеризуємо емпатійне спілкування викладачів як процес комунікації, що передбачає співпереживання, співчуття студенту, взаємний імпульс до співдії, реальної допомоги та самопомоги молодій людині у вирішенні її освітніх проблем і складається з таких компонентів: емпатійне слухання, тобто здатність педагога чути, а не просто слухати; позитивна установка на співбесідника; прояв уваги, пам'яті, уяви.

Тож емпатійне спілкування передбачає, окрім бажання педагога допомогти студентові у вирішенні педагогічних проблем, значної педагогічної майстерності, що є наслідком ґрунтовної професійної підготовки й досвідченості викладача.

Відзначимо, що емпатійне спілкування потребує від викладача, передусім, уважного слухання й щирого бажання розуміти потреби студента, крім того педагогові необхідно володіти певною технікою прояву уваги й підтримки співрозмовника. Технологія виявлення уваги полягає в тому, що під час консультації викладач підтверджує інтерес до розмови короткими вигуками або уточнюючими питаннями й невербальними сигналами: поглядом, мімікою, жестами. Викладачеві слід застосовувати також технологію перефразування – повторення думки студента іншими словами, питання про підтвердження інформації тощо. Перефразування не повинно бути абсолютним повторенням, воно має нести певне поглиблення в розумінні проблеми. Доречними також є застосування технології стимулювання висловлювань студента, уточнення змісту його слів шляхом резюме або власних узагальнень, з'ясування недостатньо визначених слів і понять, виявлення деталей поведінки молоді людини у процесі комунікації тощо. Отже, емпатійність розглядається нами як необхідна умова продуктивного спілкування викладача зі студентами в ході надання персоніфікованого педагогічного консультування, що сприяє створенню довірливих стосунків викладача зі студентом, а тим самим – підвищенню ефективності консультативної допомоги останньому в процесі навчання.

Крім того, посиляючись на праці дослідників, [4, 112] відзначимо, що індивідуальне спілкування зі студентами потребує від викладача прояву таких умінь: привернути увагу та підтримувати інтерес студента протягом усієї консультативної зустрічі; будувати спілкування за правилами логіки, у певній системі, проявляючи високу культуру мовлення й мислення; використовувати різноманітні мовні засоби, лексичне багатство;

здійснювати грамотне структурування та композицію акту спілкування; проявляти емоційність, образність мислення у процесі консультування.

Аналіз праць дослідників (В. Андреев, Б. Бім-Бад, В. Журавльов, І. Зязюн, В. Кан-Калик, К. Левітан, Л. Мітіна, К. Митрофанов, І. Синиця, І. Риданова, В. Семіченко, І. Трухін, О. Шпак та ін.) дозволяє стверджувати, що надаючи в ході педагогічної консультації рекомендації студентові, викладач має дотримуватися таких загальних правил: пропонувати не один, а декілька варіантів вирішення проблеми, щоб студент міг обрати більш прийнятний для себе; надати не тільки самі педагогічні рекомендації та поради, але й оцінку їх складності у виконанні; заохочувати максимально самостійний вибір студента; навчити його контролювати хід вирішення власної проблеми, запропонувати йому певні критерії оцінки змін на краще; надати молодій людині можливість отримувати рекомендації в ході виконання рекомендацій, практичного вирішення його проблеми; упевнитись у тому, що студент дійсно правильно зрозумів запропоновані рекомендації та готовий їх виконувати, він не має внутрішнього протесту проти них.

Наголосимо, що проводячи консультативну роботу викладач має зміцнити конструктивні стосунки зі студентом посиленням співробітництва та дружнього спілкування зі студентом за допомогою техніки «Я – звернення», у якій педагог у якості прийомів використовує не вимоги або зауваження до студента, а форму вислову власних вражень та очікувань, пов'язаних із поведінкою студента. Технологія «Я – звернення» забезпечує включення механізмів саморефлексії та самовиховання студентів, що можуть підкріплюватися викладачем за допомогою техніки «Ми – підхід». Застосовуючи прийоми «Я – підходу», педагог представляє проблему студента як спільну й дієво підключається до її вирішення. Говорячи під час консультативної взаємодії «Давай спробуємо...», «Давай поміркуємо...», педагог забезпечує створення у студента враження спільності та дієвої підтримки у вирішенні його педагогічних проблем.

На нашу думку, ефективною у процесі індивідуального педагогічного спілкування зі студентами є розроблена в науковій літературі [8; 9] чотирьохступенева формула прохання, що складається з таких частин: «я бачу..., я відчуваю..., я потребую..., я хотів би...». Така формула створює більш переконливе обґрунтування вимог педагога до студента, ніж традиційне зауваження або вказівка.

Крім того, вивчення наукових джерел [4, 112–113] переконує, що в ході комунікації викладач має застосовувати різноманітні педагогічні техніки та технології, зокрема: добирати такі засоби з арсеналу спілкування, які відповідали б індивідуальним особливостям студента й самого викладача, а також конкретній ситуації спілкування та, водночас, узгоджувалися з етичними нормами спілкування викладача ВНЗ і загальнолюдськими моральними нормами; адекватно емоційно відгукуватися на запити студента,

його освітні проблеми, емоційний стан; використовувати засоби корекції поведінки й переживань студента; вільно використовувати техніки, що дозволяють «прихилити» до себе молодь, створити психологічну атмосферу єднання, щирості й довіри; усвідомлювати й усувати бар'єри, що заважають ефективному професійному становленню особистості студента, заважають конструктивному педагогічному спілкуванню; застосовувати прийоми комунікації в грамотному розв'язанні конфліктних ситуації, налагодження відносин у студентському колективі.

Висновок та перспективи подальших наукових розвідок. У цілому, вивчаючи психолого-педагогічні технології індивідуальної консультативної допомоги студентам у процесі навчання, відзначимо, що, відповідно до функцій комунікативно-педагогічної діяльності викладача ВНЗ, визначаються основні види педагогічного спілкування: психотерапевтичне та власно педагогічне, а також додаткові: інформаційне та організаційне.

Психотерапевтичне спілкування є для кураторів і викладачів ВНЗ одним із найбільш важливих за його обсягом та ефективністю у здійсненні індивідуальної консультативної допомоги студенту, оскільки воно покликане сприяти зменшенню психологічного дискомфорту молодій людині в період адаптації до навчання та в несприятливі моменти її життя. Цей вид консультування набуває все більшого значення й перспектив у зв'язку з демократизацією та гуманізацією сфери освіти, що фактично знаменує новий етап у забезпеченні психологічного комфорту студентської молоді під час навчання, тобто більш високої якості освіти в Україні.

Індивідуальне педагогічне спілкування, спрямоване на персоніфіковане передавання викладачем знань студентам і залежить від індивідуальних психологічних особливостей та рівня майстерності педагога, його уявлень про те, яким це спілкування має бути. На жаль, традиційні технології авторитарної педагогіки (інструктування, пред'явлення вимог, накази, зауваження, роз'яснення, перестороги тощо) породжують у суб'єктів освітнього процесу установку переважно на директивний стиль спілкування, за якого важко утриматись у межах поміркованості, ввічливості й тактовності до студента, тому вони часто виступають перешкодою на шляху гуманізації освітнього процесу ВНЗ. Подальше вдосконалення, гуманізація педагогічного спілкування в системі «викладач-студент» потребує наближення власне педагогічного консультування до психотерапевтичного, у якому забезпечується оптимальний психологічний комфорт співрозмовника, застосовуються прогресивні психолого-педагогічні технології (технологія виявлення уваги; технологія перефразування; технологія стимулювання висловлювань; а також: техніки «Я – звернення»; техніки «Ми – підхід»; чотирьохступенева формула прохання тощо).

У русі подальших досліджень порушеної проблематики необхідно вважати подальшу розробку та реалізацію інноваційних технологій

педагогічного спілкування педагогів зі студентами ВНЗ, орієнтування викладачів на продуктивне педагогічне спілкування зі студентами та їх батьками у процесі консультативної та просвітницької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта : навч. посіб. / А. Айві ; пер. з англ. О. Абесонової. – К. : Сфера, 1998. – 342 с.
2. Василішина Т. В. Емпатійні здібності вчителів / Т. В. Василішина // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 4. – С. 37–38.
3. Васьковская С. В. Психологическое консультирование: Ситуационные задачи / С. В. Васьковская, П. П. Горностай. – К. : Вища шк., 1996. – 192 с.
4. Карпенко О. Г. Теорія та практика соціальної роботи : навчальний посібник / О. Г. Карпенко, Н. Ф. Романова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 408 с.
5. Малицкая Л. Б. Формирование профессиональной эмпатии у будущих учителей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Малицкая Лолита Борисовна. – Кривой Рог, 1995. – 251 с.
6. Немов Р. С. Основы психологического консультирования : учеб. для студ. педвузов / Р. С. Немов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 394 с.
7. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
8. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
9. Синиця І. О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І. О. Синиця. – К. : Рад. шк., 1981. – 319 с.
10. Стрелкова А. П. Теоретико-методологические подходы к проблеме эмоционально-эмпатической регуляции поведения дошкольников / А. П. Стрелкова // Эмоциональное регулирование учебно-трудовой деятельности : материалы конференции. – М., 1986. – С. 33–35.
11. Юсупов И. М. Психология взаимопонимания / И. М. Юсупов. – Казань : Татарское кн. изд-во, 1991. – 192 с.

РЕЗЮМЕ

Петриченко Л. О. Психолого-педагогические технологии индивидуальной консультативной помощи студентам в процес се обучения.

Автором с психолого-педагогических позиций осуществлено углубленное изучение процесса индивидуальной консультативной помощи студентам во время учебы. Углубленное исследование двух основных видов индивидуального консультирования студентов в вузах – психотерапевтического и собственно педагогического – дало автору основания для определения ряда прогрессивных психолого-педагогических технологий, применение которых уместно в ходе индивидуального консультирования студентов (технология демонстрации внимания, технология перефразирования, технология стимулирования высказываний, а также: техники «Я – обращение», «Мы – подход»; четырехступенчатая формула просьбы и т.д.).

Ключевые слова: индивидуальное консультирование студентов, психотерапевтическое и педагогическое консультирование, коммуникативные требования к преподавателям вузов, технологии индивидуального консультирования студентов.

SUMMARY

Petrichenko L. Psychological-pedagogical technology of individual counseling help to students in the learning process.

The author conducts an advanced study of students' individual counseling during educational process from psycho-pedagogical positions. The methods of the research were scientific literature analysis, synthesis and systematization of scientific views.

It has been determined that personal communication is intended to contribute to decrease the psychological discomfort of the students during the period of adaptation, to provide individual preparation for examinations, psycho-pedagogical counseling and support in unfavorable living situations, etc. The advanced research of two main kinds of students' individual counseling in higher educational establishments such as psycho-therapeutic and properly educational gives grounds to the author to determine a number of progressive psycho-pedagogical technologies which are suitable to use during students' individual counseling (technology of attention disclosure, technology of paraphrasing, technology of opinion stimulation and also techniques "I – address to", "We – approach", four-stage formula of request, etc.).

Psychotherapeutic communication is for the tutors and lecturers one of the most important by its volume and efficiency in the implementation of individual counseling to the student, since it is designed to contribute to reducing the psychological discomfort of the young man in the period of adaptation to training in adverse moments in his/her life. This type of counseling is gaining more importance and prospects in connection with the democratization and humanization of education, which actually marks a new stage in ensuring the psychological comfort of the student youth during training, i.e. higher quality of education in Ukraine.

Individual teacher's communication is aimed at identifying the transmission of teacher's knowledge to student and depends on individual psychological characteristics and level of skills of the teacher, his notions about what it's supposed to be.

In the way of further research of touched upon problems, the author proposes the further development and realization of innovation techniques of pedagogical relations between teachers and students of higher educational establishments, teachers' orientation on productive pedagogical relations with students and their parents during consultative and educational activities.

Key words: *students' individual counseling, psycho-therapeutic and educational counseling, communicative demands to teachers of higher educational establishments, techniques of students' individual counseling.*